

православна християнська церква не лише вистояла, але й зберегла свої віросповідні основи і практику, які нині трансформовані з урахуванням колізій сучасного життя.

*Л.Крижешевська** (м. Київ)

БУДДИЗМ В УКРАЇНІ

Кінець ХХ століття є переломним моментом для багатьох елементів людської культури. Не складає виняток і релігійне життя. Так, в історії України цей час став періодом радикальної зміни існуючих світоглядних структур та ідеологій, зародження нових і відродження забутих світоглядних систем. Значну роль у цьому процесі відіграла і продовжує відігравати релігія. За таких умов на українському ґрунті почали виникати й вкорінюватися численні нетрадиційні для України релігійні течії, однією з яких є буддизм. Час економічної, політичної, зрештою, смисло-буттєвої непевності, який ось вже останні 15 років став для України типовим, «нормальним» явищем, спричинив серед окремого числа українців віднайдення змістовної стабільності свого життя, його смислового наповнення саме в царині нетрадиційних конфесій. Не винятком у цьому є й буддизм, який з кожним роком знаходить все далі більше своїх прихильників серед українських громадян. Лише на сьогодні в Україні діє близько сотні буддійських громад, серед яких 43¹⁵² вже мають офіційну реєстрацію і статус юридичної особи.

Проблема буддизму завжди викликала великий інтерес як українських, так і російських вчених, серед яких Ф.Щербатської¹⁵³, О.Розенберг¹⁵⁴, Є.Торчинов¹⁵⁵, Р.Фішер¹⁵⁶, А.Агоджян, Т.Єрмакова¹⁵⁷, Ду Хон Вей¹⁵⁸, В.Васил'єв¹⁵⁹. Буддизм, поряд із християнством та ісламом,

* Крижешевська Леся Юріївна – аспірантка Державної Академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ).

¹⁵² За інформацією Релігійно-інформаційної служби України (РІСУ.- <http://www.risu.org.ua>).

¹⁵³ Щербатской Ф.И. Избранные труды по буддизму.- М., 1988.

¹⁵⁴ Розенберг О.О. Труды по буддизму.- М., 1991.

¹⁵⁵ Торчинов Е.А. Введение в буддологию. Курс лекций.- СПб., 2000.

¹⁵⁶ Фішер Р. Искусство буддизма.- М., 2001.

¹⁵⁷ Єрмакова Т. В. Буддийский мир глазами российских исследователей XIX – первой трети XX в. (Россия и сопредельные страны).- СПб., 1998.

¹⁵⁸ Ду Хон Вей_Духовные ценности человека в философии и практике буддизма 2000 года. Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.03 / Ду Хон Вей; Южноукр. гос. пед. ун-т им. К.Д.Ушинского.- О., 2000.- 17 с.- рус.

відноситися до так званих світових релігій, які, на відміну від національних релігій, таких як іудаїзм, індуїзм чи синтоїзм, за своєю характерною ознакою є міжнаціональними, універсальними. Ось як з приводу цього зазначає сучасний дослідник буддизму, професор Санкт-Петербурзького університету Є.Торчинов: «Надзвичайно важливим є той факт, що буддизм – світова релігія з вираженою установою на проповідь своєї доктрини, яка походить від махаянської доктрини великого співчуття бодхисаттви, який дає обітницю врятувати всі живі істоти».¹⁶⁰

Виникнення світових релігій є результатом тривалого розвитку політичних, економічних і культурних контактів між різними країнами і народами. Універсалістський (подекуди навіть космополітичний) характер таких релігій допоміг їм переступити етнонаціональні межі, поширитися по всій Земній кулі. Буддизм, як і інші світові релігії, ідейно утворювався в конкретному історичному середовищі, в умовах певної культурно-історичної спільності народів.

В Європі знайомство з буддизмом розпочалося на початку XIX століття. Він відразу ж набув тут неабиякої популярності, здебільшого з огляду на те, що не був подібним жодній з відомих інших релігійних систем вже раніше знаних європейцями, ні монотеїстичній, ні навіть політеїстичній релігії. З кінця XIX – на початку XX в. послідовники буддизму з'явилися в країнах Європи (спочатку – в Німеччині) і в США. Нині ж тут представлені практично всі значні його напрямки і школи. Мотивацією звернення до буддизму в той час послугувало захоплення філософією А.Шопенгауера і Е.Гартмана, але з часом, коли знайомство з буддизмом стало ґрунтовнішим, мотивації стали, так би мовити, більш іманентними самому буддизму. Зростанню буддистських громад сприяла й поява на Заході елітарного буддистського духовництва Тибету з числа тибетських емігрантів, вимушених покинути свою батьківщину після придушення антикитайського повстання 1959 року. Тоді західні буддологи відкрили для себе живу інтелектуальну традицію буддизму Тибету, а широка громадськість змогла ознайомитися з махаянським буддизмом, так би мовити, з перших рук. Знайомство з буддизмом відразу ж розширило культурні горизонти європейської цивілізації, продемонструвавши принципово інші можливості вирішення світоглядних проблем, ніж ті, які вважалися загально визнаними на Заході.

Однак провідну роль у поширенні буддизму в Європі відіграли все ж таки східні буддисти-місіонери, які займалися активною пропагандою і популяризацією буддизму в країнах західного світу. Приміром, відомо, що чисельність прихильників буддизму в Європі значно зросла, після проведення серії лекцій у ряді європейських країн людиною, яка справила великий вплив

¹⁵⁹ Васильев В. П. Заметки по буддизму.- СПб., 1887.

¹⁶⁰ Торчинов Є.А. Буддизм и мировая цивилизация в прошлом и настоящем.- <http://tzone.kulichki.com/religion/vostok/buddizm.html>

на формування західного дзен-буддизму – це сучасний японський філософ Д.Т.Судзукі (1870-1966), якого інколи називають "американським апостолом дзен-буддизму". Завдячуючи йому, дзен-буддизм здійснив великий вплив на європейців, перш за все завдяки своїм відомим методикам швидкого досягнення просвітлення і водночас відсутністю довготривалих практик, спрямованих на духовне самовдосконалення. Згодом багато членів європейських буддійських громад стали відомими буддологами, ширими пропагандистами буддизму. Буддизм став широко практикуватися в численних групах гуру східного і західного походження. Крім того, вже ставши частиною інтелектуального життя на Заході, його окремі положення використовували філософи-екзистенціалісти, теоретики психоаналізу, "нового лівого" руху, молодіжної контркультури.

Утім суттєве збільшення числа послідовників буддизму в Європі припадає на середину ХХ ст., коли його ідеї стали популярними серед богемної молоді, яка в 50-тих рр. називалась тут бітниками, а в 60-тих – хіпі. Вони з ентузіазмом занурились у пошуки нірвани, розчаровані в цінностях традиційної культури. Щодо статистичних даних, то загальну чисельність буддистів у світі визначити важко, оскільки такі переписи ніде не проводилися. Ускладнює цей процес ще й те, що інколи такі переписи суперечать етичним і правовим нормам багатьох країн. Проте, відомо, що у світі сьогодні налічується близько 400 млн. вірних-мирян, які сповідують буддизм, і близько 1 млн. буддійських ченців і черниць. Ці цифри не є сталими, оскільки в різних частинах земної кулі і зараз продовжують виникати нові буддійські громади, будуються храми.

Інтенсивний розвиток буддизму в Україні припадає на 90-ті роки ХХ ст. Цьому посприяло встановлення прямих контактів із носіями буддійських традицій в Європі та традиційно буддійських країнах Азії, таких як Індія, Японія, Південна Корея. З цього часу починають утворюватись в нашій країні перші буддійські громади. Примітно, що в 1991 році офіційно зареєстровано було 7 буддійських громад, а на 1999 рік їх налічувалось вже 30.¹⁶¹ Слід зазначити, що у країнах Азії живе 99% всіх буддистів, а загалом у світі буддизм сповідують близько 6-8% населення світу, що набагато поступається християнству, прихильників якого близько 33%, ісламу близько 18% та індуїзму близько 13%.¹⁶²

В Україні за державною статистикою налічується 43 буддійські громади та 2 центри, один монастир з п'ятьма ченцями, є 35 служителів цієї релігії. Працює інтернет-форум «Буддизм в Україні».¹⁶³ Найчисленніші буддійські громади й групи в нашій країні належать до, так званого, тибетського напрямку – тантричної традиції Ваджраяна, що перекладається,

¹⁶¹ ПІСУ.- <http://www.risu.org.ua>

¹⁶² World Christian Encyclopedia (2nd edition) (David Barrett, George Kurian and Todd Johnson.).- New York, 2001.

¹⁶³ ПІСУ.- <http://www.risu.org.ua>

як Діамантова Колісниця. З них найбільш поширеними є громади Карма Каг'ю, головного відгалуження тибетської школи Каг'ю-па. Всі вони об'єднані у Всеукраїнський релігійний центр «Українська Асоціація Буддистів Школи Карма Каг'ю», духовна практика якого в Україні орієнтована винятково на мирян. Послідовники і громади цього напрямку є майже в усіх обласних містах України. «Українська Асоціація Буддистів Школи Карма Каг'ю» має також друкований часопис «Буддизм сьогодні». Проте найперша в Україні офіційно зареєстрована буддійська громада була організована в 1991 році в Донецьку.

Дослідник буддизму О.Агаджанян¹⁶⁴ називає школу карма каг'ю – «глобалізацією» традицій дзена. «Глобальний буддизм» – особливий вид буддизму, який сформувався до кінця ХХ-го століття переважно в країнах західного світу. На його глобальність вказує той факт, що він започаткований харизматичним вчителем західного походження, який ідентифікує себе із певною традицією та практикує на Заході. Духовний керівник лама Оле Нідал – є першим західним ламою (родом із Данії), засновник понад 300 центрів Карма-Каг'ю - відповідає цій ознаці. Тобто, глобальна форма буддизму заснована на західному тлумаченні, або переробці азійських традицій, що веде до спрощення традиційних доктринальних і культових блоків, їх певна адаптація для простоти подальшого застосування. О.Агаджанян обґрунтовує це прикладом феномену медитації, яка завжди була центральною частиною буддійської езотерики, але виключно чернечею і «віртуозною». У ХХ столітті медитація стала надбанням мирян і ця тенденція характерна не тільки для Заходу. Починаючи з 1950-1960-х рр. медитація стає реальністю міського азійського буддизму. Цей процес змінює її призначення: з езотеричної форми глибокого містичного досвіду медитація стає психотерапевтичним засобом, здебільш орієнтованим на зцілення і доступним масі мирян. Дослідник вважає спрощення феномену медитації ключовим елементом глобального буддизму. Тож, на думку О.Агаджаняна, є всі підстави вважати буддизм школи карма каг'ю глобальним, тобто «вільним від контексту конкретних традицій і цілком транснаціональним».

Дослідник буддизму Мартін Бауманн¹⁶⁵, розглянувши історію буддизму з позиції сучасної епохи глобалізації, запропонував чотирьохступеневу періодизацію, хоча, уточнивши, додав, що в реальності ці періоди накладаються один на одного і співіснують:

Ї канонічний буддизм (з часу виникнення в VI ст. до н.е. до правління Ашоки Маурї, III ст. до н.е.);

¹⁶⁴ Агаджанян А. Буддизм в современном мире: мягкая альтернатива глобализму.- <http://www.archipelag.ru>

¹⁶⁵ Baumann M., Global Buddhism: Developmental Periods, Regional Histories and a New Analytical Perspective // Global Buddhism.- vol.- 2, 2001.- <http://www.globalbuddhism.org>

- Ї традиційний або історичний буддизм (з Ашоки і до середини/кінця XIX ст.);
- Ї сучасний або буддизм, який відроджується [modern or revival Buddhism] (починаючи з кінця XIX ст.);
- Ї глобальний буддизм.

Рональд Робертсон у своєму дослідженні¹⁶⁶ зазначає, що західна контр-культура сконструювала власний новий буддизм, як локальну відповідь на цей стан – який називається «глобалізацією». Як бачимо, буддизм також захопив процес глобалізації. При цьому варто помітити, що свого часу американський філософ Пратт у статті "Єдність буддизму"¹⁶⁷, схвально відгукнувся про пластичність і здатність буддизму до розвитку, вважаючи це важливими його ознаками. Цієї позиції притримується і Р.Зіганьшин: «Буддизм в кожному конкретному культурному середовищі розповсюджувався і приживався по-різному, виявлявся і розкривався у своїх самих різноманітних і, деколи найнесподіваніших, іпостасях. Він показав себе вельми гнучким і «живучим» ученням, що уміє пристосовуватися до самих різноманітних, інколи дуже ворожих, умов і ситуацій, ученням з гнучкою доктриною і ефективною стратегією проникнення в інші культури»¹⁶⁸.

Тож в Україні, для якої буддизм є нетрадиційним явищем, він існує у своєму глобальному варіанті, цікавість до якого підсилюється інтересом до ірраціонального і особливо по контрасту з раціоналізмом і змирненістю традиційних конфесій. І хоча в Україні буддизм був знаний досить давно, оскільки достеменно відомо, що українські козаки регулярно контактували з калмиками, які сповідували буддизм, однак інтерес до нього, як до філософсько-етичного феномену виник в Україні лише в XIX столітті, особливо в середовищі мистецької та наукової інтелігенції. «Тоді ж були видані й перші книжки про буддизм українською мовою, серед яких переклад з французької праці Люсьєна Фера «Будда і буддизм», зроблений Іваном Франком та виданий у Львові 1905 року, нарис Григорія Коваленка «Велика віра Азії. Оповідання про Будду», виданий у Черкасах у 1918 році».¹⁶⁹

В радянський період ознайомлення українців з буддизмом перервалося, бо ж в часи компартійної ідеології з відомих причин переслідувався будь-який інтерес не лише до духовних вчень, а й загалом до всякої філософської традиції немарксистського походження. Цим можна пояснити те, що перші в Україні систематичні відкриті лекції і духовні проповіді з буддизму і навчання та поширення буддистських духовних

¹⁶⁶ Robertson R. Glocalization: Time-Space Homogeneity-Heterogeneity // *Global Modernities*, ed. by M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson.- L., 1995.- P. 25-44.

¹⁶⁷ The Eastern Buddhist.- vol. IV.- №2, 1927.- P. 61.

¹⁶⁸ Зіганьшин Р.М. Духовно-религиозные основы боевых искусств традиционного Китая : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 : М., 2006.- С. 24.

¹⁶⁹ Україна молода.- четвер, 28 вересня 2000 року. Також див.: <http://www.buddhism.org.ua>

практик, стали проводитись лише в 1989 році, в період, коли на хвилі Горбачовської Перебудови ідеологічний тиск радянської системи почав слабшати. Саме тоді в Україні відбулися перші буддійські посвяти і з'явилися перші послідовники буддизму, які пройшли канонічний обряд прийняття буддійського Прихистку в Трьох Коштовностях – Будді, Вченні (Дхармі) й Громаді (Сангсі). Тодішня карта розповсюдження буддійського віровчення охоплювала в основному три області: Донецьку, Луганську і Харківську. Як бачимо, це області Східної України, бо ж в цьому індустріальному регіоні традиційна християнська культура не мала великого впливу на свідомість його мешканців. З цієї позиції можна підтвердити водночас і той факт, що в даний час саме в цих областях зосереджена найбільша кількість громад і релігійних центрів неправославних конфесій, зокрема таких як протестантські, мусульманські, іудейські та буддійські (а в ширшому розумінні – орієнталістського напрямку).

Поява і розповсюдження буддизму на теренах України посприяла поширенню і вкоріненню в культуру нашого суспільства своєрідних культур Індії, Китаю, Кореї, Японії і Тибету, які сформувалися під впливом буддизму. В цих країнах буддизм відіграв вирішальну роль у формуванні далекосхідної, точніше кажучи, східно-азійської історико-культурної спільності, продовжуючи залишатися і в даний час важливим чинником в духовному, культурному, а часом і в політичному житті країн цього регіону.

Дорже Жамбо Чойдже-лама на Міжнародній конференції «Цирендоржівські читання – 2003»¹⁷⁰, яка відбулася в Києві, зазначив, що поширенню буддизму в Україні сприяють декілька основних мотивацій:

- інтерес до екзотики, прагнення підняти особисту значимість шляхом належності до чогось таємного та езотеричного;
- відношення до практики буддизму, як до частини психологічної підготовки в різних видах східних військових мистецтв;
- інтерес до буддійської психотехніки, як до методів зміни своїх психологічних якостей, вирішення особистих психологічних проблем.

Аналізуючи динаміку поширення буддійського вчення серед українського народу, Дорже Жамбо Чойдже-лама зазначив, що саме люди, які прийшли до буддизму на підставі мотивації психологічної підготовки в різних видах східного єдиноборства займаються буддійськими практиками досить глибоко і серйозно. Саме групи східних військових чи бойових мистецтв стають основними центрами, через які буддизм в Україні найчастіше проникає в молодіжне середовище. Проте, останнім часом у нашій країні спостерігається тенденція до збільшення числа людей, які приходять в буддизм з мотивацією навчитись буддійської психотехніки для того, щоб вирішити особисті психологічні проблеми. Ця мотивація була і залишається однією з основних для країн Західної Європи та США.

¹⁷⁰ <http://www.ningma.org.ua>

Останнім часом ми спостерігаємо значне посилення інтересу до буддизму саме як до системи, яка приносить практичну користь вже в цьому житті, «тут і зараз», а не в потойбічному світі. Те, що це саме практичний інтерес до філософсько-психотехнічних аспектів буддизму, а не звичайне прагнення людей до «екзотики», говорить той факт, що ні серед керівництва буддійських громад, ні серед маси звичайних буддистів, практично немає представників національних меншин, які проживають в Україні (буряти, калмики, корейці, китайці, тувинці), для яких сповідування буддизму в його ритуально-обрядовій формі є традиційним.

Вважаємо, що це дуже важлива тенденція, оскільки вона веде до усвідомлення в суспільстві реальної цінності буддизму як загальнолюдського надбання, а не як екзотичного східного культу. Водночас слід відзначити, що саме буддизм, як жодна інша релігійна система, посприяв оновленню традиційних релігій країн Сходу, зокрема релігії вед в Індії, яка потім витіснила буддизм; даосизму і конфуціанства в Китаї, що незабаром склали з буддизмом єдиний світогляд китайців; синтоїзму в Японії, який також нерозривно пов'язаний із буддизмом.

Провідний російський буддолог Є.Торчинов, аналізуючи вплив буддизму на тибетський народ зазначив: «Буддизм сприяв пом'якшенню вдач: вже через декілька століть сприйняття буддизму тибетці перестали бути войовничим і лютим народом, який завдавав багато неспокою своїм більш мирним сусідам і направили свою енергію в область духовної практики, наукових занять, філософських диспутів і медицини».¹⁷¹ Важливою також є позиція названого вченого щодо впливу буддизму на культури і традиції інших народів. Зокрема він зауважує, що «буддизм сприяв етичному розвитку індійського суспільства. Саме буддизм ... вперше проголосив принцип ахимси – ненасильства і незавдавання шкоди живим істотам, засвоєний пізніше індуїзмом, ... співчуття до живих істот і заборону ритуальної практики принесення в жертву тварин».¹⁷² «Вільнодумство буддизму виявилось в тому, що він сприяв звільненню людей від відчуття залежності від богів та інших надприродних істот».¹⁷³ Заперечуючи теїзм у будь-яких його формах і відкинувши віру у всемогутнього Бога-Творця як першопричину світу, богів стародавньої релігії Вед буддизм з об'єкту поклоніння перетворив в ще один тип живих істот, які також страждають, народжуються, вмирають і які заслуговують (як і всі живі істоти) співчуття буддиста.

Поруч з цим, буддизм здійснив величезний вплив на східну архітектуру (зокрема храмову), скульптуру, живопис (перш за все

¹⁷¹ Торчинов Є.А. Буддизм и мировая цивилизация в прошлом и настоящем.- <http://tzone.kulichki.com/religion/vostok/buddizm.html>.

¹⁷² Там само.

¹⁷³ Там само.

іконографію), музику, танець та театр. Для країн буддійського світу характерні скульптури із золота, срібла, бронзи, дерева, каменя, які зображують всіх персонажів пантеону і вражають інколи своїм різноманіттям. Серед них є вироби розміром і в 2-3 см (які носять на грудях в ладанках) і, наприклад, статуя Дайніті (Будди Вайрочана) в місті Нара в Японії заввишки 16 м., вибудувана у 752 році, та найвищі у світі дві кам'яні статуї Будди заввишки в 54 м споруджені в I ст. н.е. на території сучасного Афганістану (вони збереглися до наших днів, хоча й дуже була навмисно пошкодженою ісламськими фанатиками з руху Талібан, але й у пошкодженому вигляді вона й понині вражає своєю величчю і досконалістю роботи стародавніх скульпторів).

З розповсюдженням буддизму почали вибудовуватись численні буддійські храми і монастирі, величні печерні і скельні комплекси. Будувалися буддійські багатоярусні споруди, так звані пагоди, які символізували буддійські небеса. Буддійська архітектура додала національній архітектурі країн Далекого Сходу нові риси, які зараз вважаються традиційними. Розвиток скульптури проявився передусім у створенні для храмів і монастирів величних і витончених скульптур Будд і Бодхисаттв. Згодом скульптури стали традиційними для Індії, Китаю, Японії та інших країн.

Не можна обійти увагою і ще один вид мистецтва, утворення якого тісно пов'язане з буддійськими храмами і монастирями – це садово-паркове мистецтво. Воно стало розвиватись саме під впливом ідей буддизму, оскільки жодна інша релігія не була так тісно пов'язана з рослинним світом, з красою природи, як буддизм. Буддійські ченці зрощували навколо своїх монастирів цілі гаї. Ченці жили в оточенні своєрідної природи і в них було вдосталь часу, щоб займатися не просто насадженням садів, а досконалою садовою архітектурою. До речі, доведено, що саме цей вид мистецтва надзвичайно сприяє душевному спокою. Виношування ідеї про вигляд майбутнього саду, насадження рослин і дерев, а згодом споглядання за результатами здійсненої роботи – все це благотворно впливає на стабільний душевний спокійний стан людини. Отже, виникнення садово-паркового мистецтва тісно пов'язане з храмами і монастирями.

З Індії мистецтво буддійського храмового саду розповсюдилося і прижилося й в інших країнах – в Китаї, Кореї та Японії. Саме від буддійського храмового саду походить сад нового типу в Японії – знаменитий «сад каміння». Причому, і буддійський храмовий сад, і сад каміння об'єднують спільна для них філософська основа мистецтва східного саду, яка відображає ідею ілюзорності фізичного світу, згідно з якою смисл образу природи кожна людина сприймає по-своєму, намагаючись зрозуміти, що саме ховається за межею невидимого.

Тибет створив унікальну цивілізацію, в основі якої лежав буддійський чинник. Це була унікальна культура духовності та йогівської практики, оскільки буддійська феноменологія свідомості завжди була тісно

пов'язана з практикою йоги - справжньої науки трансформації свідомості. Ця сфера культури, центральна для буддійської культури, в цілому майже невідома західній цивілізації. Тут міститься невичерпний матеріал, надто корисний і для психолога, і для культуролога, і для філософа. Йогівський, або психопрактичний аспект буддизму, має й цілком практичне значення для західної цивілізації. Хтозна, чи не підштовхне їх достовірно наукове вивчення західну психологію і психотерапію до створення новою, адекватною для умов XXI століття, системи психічної культури (подібно до того, як в XIX-XX століттях була створена система фізичної культури), яка буде, з одного боку, сприяти подоланню психологічних комплексів і конфліктів, а з іншого – допомагати здолати ті внутрішні смисло-духовні суперечності доби постмодерну, які так притаманні в останні роки для людини Заходу, сприяти їй у віднайденні в собі нової внутрішньої гармонії і цілісності, свого місця у світі.

Ченці Тибету не тільки зберегли скарби індійської культури, але й примножили їх своїми філософськими, логічними, граматичними і містико-споглядальними трактатами. Можна сказати, що буддизм навіть вплинув на характер населення Тибету, а саме посприяв зміні, точніше пом'якшенню вдачі народу. Згодом монголи, які познайомилися з буддизмом саме в тибетській формі також пережили подібну трансформацію. Оскільки буддійські ченці Тибету були носіями не лише вчення Будди, але й, власне, тибетської культури у всьому її обсязі, то вони, разом зі вченням буддійських доктринальних текстів, пропагували здобутки і досягнення класичної літератури і мистецтва Китаю, конфуціанську освіченість, інколи навіть далекі від буддизму.

Спроба зрозуміти роль буддизму в історії й культурі сучасного життя привела до створення науки буддології, яка вивчає буддизм і переймається його проблемами. В рамках цієї науки існує чимала кількість літератури, написаної різними мовами в різних країнах світу. Поряд з тим, і в Україні вже активно розвивається вітчизняна буддологія. На спеціалістах з питань буддизму лежить і посередницька місія – вивчаючи багатства буддійської філософії та психології, вони несуть відповідальність за хід процесу діалогу двох культур, двох типів інтелектуальності. Зокрема українські буддологи готують переклад українською мовою видань буддійських текстів (до слова сказати, цей процес потребує ретельної розробки саме української термінологічної бази для таких перекладів). Проблемним моментом також є ще й те, що буддизм в нашу країну, зазвичай приходив із Росії, а така «зросійшена» його версія може з часом складати проблему, бо ж відтак під такою «буддійською вивіскою» буде відбуватися лише процес активної русифікації українських буддистів. Цього допустити державі аж ніяк не можна, оскільки українські буддисти мусять залишатися й бути українськими, а не якимись там ще.

В цьому контексті слід зауважити загалом на тих тенденціях, які здебільшого наявні сьогодні в межах нетрадиційних конфесій в Україні. Це,

по суті, обстоювання універсалістських з явним креном у бік явно виражених космополітичних поглядів з культивацією російськомовного середовища у своїх межах. Це справді проблема, якщо не сказати більше – загроза не лише етнокультурної ваги, а й, можливо, політичної. Щоб запобігти цьому держава мусить виробити особливі механізми всебічного керування процесами розвитку нетрадиційного релігійного середовища. І справа не в тому, які релігійні погляди обстоює та чи інша особа. Вона, як громадянин України, мусить залишатися ним, а відтак бути патріотом свого народу, нації, держави.

Принагідно доречним буде привести висловлювання О.Бердника: «Марно ставати просто "громадянином Всесвіту", ігноруючи культурні, мовні, традиційні, духовні особливості того чи іншого конкретного народу, як не може листок існувати самодостатньо, поза тим чи іншим деревом. Позанаціональна людина – фікція, перекотиполе, потенційний зрадник, який не має творчої пуповини, а отже, готовий до паразитування в лоні будь-якого народу».¹⁷⁴

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зазначити, що буддизм пустив корені на українській землі й що він має досить обґрунтовані перспективи для подальшого свого розвитку й поширення в Україні, оскільки це жива і життєздатна релігія. Впровадження на теренах України буддизму, а разом з ним і поширення буддійського (для українців нетрадиційного) світогляду веде до зближення української та буддійської культур. Досвід багатьох країн світу красномовно доводить, що явище існування у суспільстві різноманіття різних релігій і культур не є чимось негативним, навпаки – це є ознакою духовно здорової нації.

¹⁷⁴ Бердник О. Хартія Української Духовної Республіки. - <http://berdnyk.com.ua>